

سیاست و حکومت

محسن پاک نیت

انتشارات هرم

پاک نیت، محسن
سیاست و حکومت در آفریقا / محسن پاک نیت. تهران: هرم، ۱۳۸۴.
ISBN: 964-95571-7-2

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص ۲۷۸.

۱. آفریقا - سیاست و حکومت - قرن ۲۰ م. الف. عنوان.

۹۶۰/۳۲

۹۵ س ۲ پ / DT۳۱

کتابخانه ملی ایران

۳۳۲ - ۸۴ م

سیاست و حکومت

محسن پاک نیت

انتشارات: هرم - تیراژ: ۱۱۰۰ جلد - چاپ: ۱۳۸۴

چاپ: فراین - صحافی: منصوری

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

تلفن: ۶۴۸۴۸۳۵

ISBN: 964-95571-7-2

شابک: ۹۶۴-۹۵۵۷۱-۷-۲

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار.....
۱۳	مقدمه.....
۱۷	نظریه همگرایی و سازمان وحدت افریقا.....
۲۵	معادلات امنیتی در جنوب افریقا.....
۶۵	سیاست خارجی ایران در افریقا.....
۹۰	نگاهی به روابط ایران و قاره افریقا.....
۱۱۳	بررسی علل قطع روابط زامبیا و جمهوری اسلامی ایران.....
۱۲۷	محبت اهل بیت علیهم السلام حلقة اتصال مسلمانان ایران و مصر.....
۱۴۳	مصر و مسئله تقریب بین مذاهب اسلامی.....
۱۵۳	تغییرات سیاسی در افریقا.....
۱۷۲	افریقا و سیستم چند حزبی.....
۱۸۱	افریقا و بحران دموکراسی.....
۱۹۰	افریقا و تعدیل ساختار اقتصادی.....
۲۰۲	سیاست خارجی آمریکا در آنگولا.....
۲۱۰	سیاست مسکو در افریقای زیر صحرا.....

۲۲۲		موزامبیک و روند صلح
۲۲۹		روند انتقال قدرت در افریقای جنوبی
۲۴۰		دیدگاههای حزب آزادی اینکاتا در افریقای جنوبی
۲۴۸		افریقای جنوبی، وداع با آبار تایید
۲۵۷		روابط خارجی افریقای جنوبی پس از آبار تایید
۲۶۴		اختلافات افریقای جنوبی و نامیبیا پس از استقلال
۲۷۱		زیمبابوه، تثبیت یا تغییر؟

پیشگفتار

هر چند منابع و مآخذ فراوانی درباره تاریخ کهن قاره افریقا وجود ندارد و تاریخ نگاری درباره افریقا همچون خود قاره فقیر است، ولی امروزه همه مورخان بر این نکته متفق القولند که شکل گیری تمدنهای اولیه در کرانه های رود نیل نمایانگر وجود جوامعی باستانی با فرهنگهایی ویژه است. به نوشته بزیل دیویدسن تاریخ نگار انگلیسی و نویسنده کتاب «افریقا؛ تاریخ یک قاره» مسکونی شدن مصر پیش از دوران فراعنه به طور عمده نتیجه خشکی صحراست. به تعبیر دیگر مصریان باستان به ناحیه خاور نزدیک تعلق نداشتند بلکه این توده های انسانی مربوط به اجتماعات بزرگ مردمان میان رود نیل و اقیانوس اطلس بود که در فرهنگ «صحرائی-سودانی» رایج انباز بودند و از همان سرچشمه بزرگ، کسب نیرو می کردند. هرودت، مورخ شهیر یونانی نیز ۴۵۰ سال پیش از میلاد به هنگام سفر به مصر این موضوع را به روشنی بیان کرد که سرچشمه های فرهنگی مصر از مناطق دیگری به این سرزمین آورده نشده است.

مقصود از ذکر این مقدمه کوتاه، کاوش در تاریخ قاره افریقا و تبیین پیدایی تمدنهای کهن نیست، بلکه بیان واقعیتی تاریخی است که متأسفانه

تاکنون به دلایل سیاسی مورد بی‌مهری قرار گرفته و هنوز در باور برخی از ساده‌اندیشان، «آفریقای تاریخی» مترادف با کشف جغرافیایی «قاره ناشناخته» سده نوزدهم است. از این دیدگاه، تاریخ آفریقا - و تمدنهای کهن آن - همواره و بدون ذکر دلایل تاریخی ورود استعمارگران اروپایی و بلاهایی که آنان بر سر مردمان این قاره آورده‌اند، مورد بی‌مهری قرار گرفته و واژه آفریقا مترادف با فقر، محرومیت، خشکسالی و عقب‌ماندگی است؛ قاره‌ای منزوی و به دور از تحولات سریع و پرشتاب دنیای قرن بیستم.

بی‌تردید توصیفی این گونه از قاره پیشتاز در برپایی تمدن بشری و برخوردار از منابع عظیم انسانی و معادن غنی زیرزمینی طی قرون اخیر که دست چپاولگران بین‌المللی لحظه‌ای از آن کوتاه نشده یقیناً نمی‌تواند ترسیم‌کننده تصویری دقیق و چهره‌ای واقعی از این قاره باشد.

آفریقای امروز، قاره‌ای با ۵۳ کشور، متجاوز از ۶۰۰ میلیون نفر جمعیت و سرشار از منابع بکر و معادن غنی و اراضی حاصلخیز است. بی‌اغراق می‌توان از این قاره به عنوان سوخت اصلی صنعت پیشرفته و اقتصاد شکوفای دنیای غرب یاد کرد. تأسف‌بارتر آنکه دنیای پیشرفته امروز که شکوفایی آن مرهون برخورداری از منابع عظیم آفریقایی است، این قاره را به حال خودرها کرده است.

بی‌تردید بحران توسعه و عقب‌ماندگی آفریقا در اثر کمبود منابع طبیعی و انسانی نیست، چه، این قاره عظیم با مساحت ۳۰٫۴ میلیون کیلومتر مربع پس از آسیا بزرگترین قاره کره زمین است. قریب به ۵۰ درصد جمعیت ۶۰۰ میلیونی آفریقا را جوانان و نوجوانان کمتر از ۱۵ سال تشکیل می‌دهند.

از نظر ذخایر معدنی، این قاره تأمین‌کننده اصلی صنایع کشورهای

صنعتی است. براساس برآوردهای یونسکو ۹۶٪ الماس، ۹۰٪ کرومیوم، ۸۵٪ پلاتینیوم، ۵۰٪ کبالت، ۵۵٪ منگنز، ۴۰٪ بوکسیت، ۱۳٪ مس، ۵۰٪ فسفات، ۵٪ طلا و ۳۰٪ توریوم و اورانیوم جهان در افریقا قرار دارد. به عقیده کارشناسان، پتانسیل عظیم انرژی این قاره هنوز دست نخورده باقی مانده است و در حال حاضر فقط ۱۰ کشور افریقایی در زمره تولیدکنندگان نفت هستند، در حالی که این قاره مالک ۲۰ تا ۲۵ درصد پتانسیل هیدروالکتریک جهان است که تاکنون بخش کوچکی از آن تحت کنترل درآمده است.

با وجود این همه ذخایر عظیم، آیا شگفت انگیز نیست که این قاره در فقر و فاقه مطلق زندگی کند. به نظر می رسد برای به دست آوردن دلایل این واقعیت تلخ باید در پی کشف رابطه ای مستقیم بین استعمار و افریقا بود. رابطه ای که دلایل عقب ماندگی علوم و فنون و فن آوری و صنعت این قاره را به خوبی تبیین می کند و تا زمانی که این گره گشوده نشود هرگونه انتظار پیشرفت در این قاره، انتظاری به دور از واقعیت خواهد بود.

براساس آمار یونسکو، در سالهای پایانی دهه گذشته سهم افریقا از ۳۰۷.۸۰۱ میلیون دلار، بودجه مصرف شده برای پژوهش و تحقیقات، ۳٪ بوده است در حالی که آمریکای شمالی ۳۲٪ و اروپا ۳۴٪ از این بودجه را به خود اختصاص داده اند. همچنین از ۳.۷۵۶.۱۰۰ دانشمند و مهندس پژوهش و توسعه در سطح جهان تنها ۴٪ آنان در افریقا زندگی می کنند.

ویژگی دیگر این قاره، موقعیت ممتاز آن در جغرافیای سیاسی جهان است. دسترسی افریقا به حساسترین مناطق سوق الجیشی و آبراههای استراتژیکی چون تنگه های باب المندب و جیل الطارق، کانال سوئز و دماغه امیدنیک و قرار گرفتن در میان اقیانوسهای هند و اطلس شمالی و جنوبی و

دریای سرخ و مدیترانه جایگاه ویژه‌ای به این قاره بخشیده است.

خوشبختانه افریقا برای ملت ایران قاره‌ای ناشناخته نیست؛ ارتباط تمدن کهنسال ایران با این قاره به قرن‌ها قبل باز می‌گردد. سعدی سخنسرای نامی ایران ۷۰۰ سال قبل در بوستان خود که از شاهکارهای ادب پارسی است از زنگبار نام می‌برد. به یقین سعدی خود در طول عمر پربرکتش به زنگبار که در سواحل شرقی افریقا است سفر نکرده بود ولی مردم جنوب ایران که در آن سال‌ها با ابتدایی‌ترین وسایل دریانوردی به تانزانیا سفر کرده بودند مشاهدات خود را برای سعدی شرح داده‌اند.

افریقا، قاره‌ای است که وجوه مشترک فراوانی ملت ما را با آن و مردمان مستضعفش پیوند می‌دهد. قریب ۶۰ درصد جمعیت این قاره پنهان‌ور را مسلمانان تشکیل می‌دهند. به تعبیر دیگر افریقا تنها قاره‌ای است که اکثریت جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند.

ورود اسلام به اروپا و فتح اندلس به عنوان یک نقطه عطف بزرگ در تاریخ جهان از طریق شمال افریقا و تنگه جبل الطارق صورت گرفت. در حال حاضر احساسات ملت ما نسبت به بزرگانی چون امیر عبدالقادر، عمر مختار، مهدی سودانی، قوام نکرومه، پاتریس لومومبا و ... که سهم بزرگی در بیداری و آزادی افریقا از چنگال استعمارگران داشته‌اند از دریای مواج عواطف انسانی آنان سرچشمه می‌گیرد و سرمایه بزرگی برای برقراری و توسعه ارتباطات فرهنگی بین ایران و افریقا است.

افریقا قاره پنهان‌ور است که باید آن را از نو شناخت و جایگاه واقعی آن را در نظام بین‌المللی مورد ارزیابی و تجدیدنظر قرار داد. در این رابطه برای اینجانب مایه بسی امیدواری است که جناب آقای محسن پاک‌آیین به عنوان

یکی از همکاران پرتلاش در وزارت خارجه مصمم شده تا با انتشار دیدگاهها و ارزیابی های خود از حوزه پیشین مأموریتش به درک بیشتر جامعه علمی کشور از مباحث افریقا بیفزاید و امید آن دارم که این اقدام مورد توجه سایر اعضای وزارت خارجه نیز قرار گیرد.

علی اکبر ولایتی

تابستان ۱۳۷۶

مقدمه

یکی از شاخصه‌های سیاست خارجی ایران پس از انقلاب اسلامی بسط و گسترش مناسبات سیاسی با حوزه‌های دورافتاده جغرافیایی بود. این ویژگی در حالی بروز یافته بود که ایران علیرغم جایگاه استراتژیکیش در معادلات جهانی به دلیل ارتباط با اردوگاه سیاسی غرب به توسعه روابطش با بسیاری از کشورهای جهان نمی‌اندیشید. انقلاب اسلامی این فرصت تاریخی را فراروی سیاست خارجی ایران قرار داد که برای مبارزه و حضور در صحنه جهانی به گسترش و تعمیق روابط دوجانبه خود اهتمام نماید.

افریقا یکی از شاخص‌ترین نمادهای این حرکت بود. روابط ایران در پیش از انقلاب با برخی از کشورهای این قاره براساس تعاریفی خاص و متکی بر اصول دنیای سرمایه‌داری بنا نهاده شده بود. تصور گسترش روابط سیاسی با این حوزه جغرافیایی برای وزارت خارجه آن دوران امری غیر واقع‌بینانه تلقی می‌شد. علیرغم ظهور زمینه‌های تحول در صحنه و نقش و جایگاه سازمانهای بین‌المللی در اتخاذ تصمیمات مشترک، ایران آن عهد با اتساک به پیوندهای سیاسی با برخی از کشورها امید داشت تا در این جامعه جهانی بتواند از حمایت همه‌جانبه برای نیل به مقاصدش برخوردار شود. زمامداران وقت در پی این رهیافت بدون در نظر گرفتن فضای جهانی در دهه‌های بعدی

می‌کوشیدند به انطباق منافع خود با منافع جهان آزاد یا غرب بپردازند؛ از این روی آن سالهای سپری شده توان‌های نهفته سیاست خارجی ایران منصفه ظهور نیافت.

پدیده انقلاب اسلامی همچنان که همه شئون سیاسی-اجتماعی ایران را دستخوش دگرگونی ساخت، تفکر سنتی حاکم بر سیاست خارجی را هم دچار تغییراتی عمیق کرد. دیدگاه ایران از محدودیت توسعه روابط تغییر یافت و دولت جمهوری اسلامی کوشید تا با تمام کشورهای جهان که در مناسبات خود حاضر به حفظ احترام متقابل بودند رابطه برقرار کند. قاره سیاه از این منظر جزو شاخصه‌های بارز بود. بسیاری از کشورهای این قاره هیچگونه رابطه‌ای در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با ایران نداشتند و این علیرغم تواناییهای هریک از این کشورها در جنبه‌های یاد شده بود. وزارت خارجه در آن سالها مصمم شد تا سیاست آفریقایی جدیدی را برای ایران اتخاذ کند. این حرکت با پاسخ مثبت مردم و دولتهای آفریقایی مواجه شد و برخی از رهبران قاره سیاه به دلیل عملکردهای انسانی جمهوری اسلامی در مبارزه با نژادپرستی و قطع روابط همه‌جانبه با رژیم آفریقایی جنوبی از ایران اسلامی به عنوان شریکی قابل اعتماد در صحنه جهانی یاد کردند.

افتتاح نمایندگی‌های سیاسی جمهوری اسلامی در بسیاری از کشورهای آفریقا و مساعدت ایران به کشورهای این قاره برای تأسیس نمایندگی در ایران عاملی شد تا روابط دوجانبه نهادینه و زمینه برای همکاریهای متعدد فراهم شد. مرحله بعدی عملکرد ایران در آفریقا به همیاری با مردم این قاره جهت مبارزه با بیماری و تلاش برای آبادانی بود که در قالب حضور جهاد سازندگی در بعضی از کشورهای قاره سیاه نمود یافت. سفرهای متعدد مقامات

سیاسی-فرهنگی و حمایت ایران از مجموعه کشورهای افریقایی در مجامع بین‌المللی هم بر اعتماد متقابل افزود و هم بستر لازم را برای بسط همکاریها هموار ساخت.

گذشت ایام نشان داد که توسعه روابط با افریقا اثرات مثبتی را نیز در ایران برجای نهاد. آشنایی بیشتر اذهان عمومی کشور و گسترش تحقیقات و مطالعات بر روی وجوه مختلف این قاره نشان از تمایل جامعه ایرانی برای وقوف بر جنبه‌های پنهان موجود در این قاره دارد.

کتاب حاضر در حقیقت حاصل دورانی است که اینجانب برای افتتاح نمایندگی سیاسی جمهوری اسلامی ایران راهی زامبیا شده، پس از چندی به عنوان نخستین سفیر جمهوری اسلامی ایران به دولت آن کشور معرفی شدم. علائق شخصی، ویژگیهای منحصر به فرد و وجوه ناشناخته حوزه مسئولیتم مرا بر آن داشت تا دیدگاهها و اطلاعات اکتسابی خود از تحولات سیاسی این قاره را در قالب مجموعه‌ای از گفتارها گردآورده و در معرض استفاده محققان و پژوهشگران قرار دهم.

محسن پاک‌آیین

تاشکند - زمستان ۱۳۷۶